

LITERATŪROS ANTROPOLOGIJOS GALIMYBĖS, ARBA SOLIARISTIKA KAIP LITERATŪROS ANTROPOLOGIJOS ŠAKA

Vigmantas Butkus

Šiaulių universitetas

Literatūros istorijos ir teorijos katedra

P. Višinskio g. 38, Šiauliai

El. p. vigmantas.butkus@gmail.com

Įvadas. Vaizduotė – (realybė) – mokslas

Michailas Epšteinas veikalo *Scientiae Desideratae* įvadiniamе skyriuje „Nuo mokslinės fantastikos prie fantastinių mokslų“, pristatydamas Francis'o Bacono veikalą *Apie mokslų vertingumą ir praturtinimą* (1623), išsako mintį, kad bet kuris mokslas, kol jis dar nebuvo išsikristalizavęs kaip atskira disciplina, iš pradžių buvo *įsivaizduojamas* remiantis kokia nors tos srities pradinių žinių sanaka. Epšteinas tikina, kad Aleksandras Baumgartenas iš pradžių vien *įsivaizdavo* estetiką, o Gregoras Mendelis – genetiką, kurios tik vėliau išsiplėtojo kaip atskiri mokslai. Baconas minėtame veikale terminu *desiderata* žymėjęs nesamus, bet norimus, potencialiai galimus mokslus, pavyzdžiui, nubrėždamas pradmenis tos disciplinos, kuri atsirado po kelių šimtmečių ir buvo pavadinata „geopolitika“ ir t. t. Taip, Epšteino nuomone, Baconas tarsi atradęs savitą mokslų „Mendelejevo lentelę“, tik apibendrinančią ne cheminių elementų, bet *galimų, tikėtinų* mokslų visumą. Be to, šiam atradimui didesnę įtaką padaręs ne žinojimas, mąstymas, protas, bet su juo susieta *vaizduotė, fantazija*. XXI a. pats mokslas tapęs „didžiausia, įtikinamiausia ir veiksmingiausia iš visų žmogiškųjų fantazijų“, net lenkiaš fantaziją (Эпштейн 2004: 595–597). Teigiama, kad fantazija ir fantastika taip pat savo ruožtu *maintina* XXI a. mokslą, kad „patys mokslai ties XXI amžiaus riba tampa fantastiniais nė kiek ne mažesniu mastu, kokiu XX amžiuje fantastika buvo mokslinė“, ir priduriama: „*Mokslinė fantastika* praėjusiame amžiuje formavo tai, kaip mes regėsime ateitį, o šiuo metu beprasidedantis amžius priklauso *fantastiniams mokslams*, kurie tiesiogiai pritaikys mūsų vaizduotę būsimų objektų, daiktų pažinimui, o šį pažinimą – tų daiktų sukūrimui“ (ten pat: 598).

Baconas esą kalbėjęs apie tokio mokslo būtinybę, kuris užsiimtų naujų mokslų atradimo ir kūrimo veikla, Bacono *Scientiae Desidera-*

tae – tai *norimi*, galimi mokslai, regimi labiau *vaizduotės* akimis, o ne empirinių duomenų apčiuopiamybe. Čia pat Epšteinas pacituoja garsųjį Alberto Einsteino 1929 m. pasisakymą laikraščiu *The Saturday Evening Post*: „Aš esu pakankamai menininkas, kad laisvai galėčiau kliautis savo vaizduote. Vaizduotė svarbiau už žinojimą. Žinojimas ribotas. Vaizduotė apima visą pasaulį“ (ten pat: 599–600).

Pats Epšteinas toliau savo veikale *Scientiae Desideratae*, remdamasis nuojautomis, vaizduote, žiniomis ir konfigūruotomis jų visų sintezėmis, imasi braižyti įvairių, kaip jis mano, ateities mokslų kontūrus: „humanologijos“, „kultūronikos“, „mikronikos“, „transkultūros“, „trivialogijos ir metapraktikos“ ir t. t. Jo žodžiais tariant, jis imasi galimų, norimų *ateities mokslų konstravimo*, kuris tik iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti esąs beviltiškas utopinis humanitarinis mokslinis projektas ar net pseudoprojektas, šiek tiek artėjantis prie pusiau nerimtų, pusiau rimtų ‘patafizikos svarstymų.

Dar prieš porą dešimtmečių išleistoje kitoje savo knygoje Epšteinas rašė, kad vaizduotė yra pati svarbiausia dovana, kuria gali būti apdovanotas teoretikas, ypač tas, kuris susiduria su menu, nes tokiu atveju „*vaizduotė yra pašaukta tiesti kelius sau pačiai*, ir teoretikas ta prasme neturi nusileisti [meno] praktikui, bet pranokti jį, tiksliau, išvystyti kūrybinės fantazijos galimybes už meno ribų, į eksperimentinių apibendrinimų ir ‘beprotišku’ hipotezių sritis“ (Эпштейн 1988: 407). Čia nori nenukentėti prisiminti Slavojaus Žižeko aprašytą atvejį, kokių priemonių po garsiojo rugsėjo 11-osios teroro akto ėmėsi Pentagonas:

Argi masinės informacijos priemonės visą laiką neatakavo mūsų kalbomis apie teroristų grėsmę; ši grėsmė akivaizdžiai turi libidinę motyvaciją – prisiminkime tokius filmus kaip „Pabėgimas iš Niujorko“ (*Escape from New York*) arba „Nepriklausomybės diena“ (*Independence Day*). Būtent toks ir yra loginis paaiškinimas, kodėl atakos dažnai lyginamos su Holivudo katastrofų filmais: neįmanomybė, kuri įvyko, buvo fantazijos objektas, taigi tam tikru mastu Amerika gavo tai, apie ką fantazavo, ir tai buvo didžiausias siurprizas. Didžiausias šios sąsajos tarp Holivudo ir „karo su terorizmu“ apvertimas radosi tuomet, kai Pentagonas nusprendė prašytis Holivudo pagalbos: 2001 metų spalio pradžioje spauda pranešė, jog grupė Holivudo scenaristų ir režisierių, katastrofų filmų specialistų yra įtraukta į Pentagono tyrimą tam, kad įsivaizduotų galimus teroristų atakų scenarijus ir padėtų šias atakas atremti. Atrodo, jog ši sąveika tęsiasi: 2001 metų lapkričio

pradžioje vyko keletas susitikimų tarp Baltųjų Rūmų patarėjų ir vyresniųjų Holivudo prodiuserių, siekiant koordinuoti karo veiksmus ir apibrėžti, kaip Holivudas galėtų būti naudingas „karui su terorizmu“, pasiūsdamas tinkamą ideologinę žinią ne tik amerikiečiams, bet taip pat ir Holivudo publikai visame pasaulyje – tai galutinis empirinis įrodymas, kad Holivudas iš tiesų funkcionuoja kaip „ideologinis valstybės aparatas“. (Žižek 2005: 361–362)

Taigi Holivudas pasitelktas Pentagono tam, „kad *įsivaizduotų* galimus teroristų atakų scenarijus“, nes pats mene, fiktyvioje tikrovėje, fantazijose sukūrė rugsėjo 11-osios scenarijaus provaizdį, kuris buvo iš tikrųjų realizuotas. Fantazija susipina su realybe, ja virsta¹, todėl „fantazuotojai“ kviečiami prognostiškai projektuoti tolesnius galimus, tikėtinus tokius virsmus. Didžiai galingas *mokslinis* Pentagono aparatas vienas pats nebuvo užsiima tiesioginiu savo darbu – prognostinėmis ateities projekcijomis, bet sujungia savo *mokslines* pajėgas su *meninėmis*, t. y. *vaizduotės*, *fantazijos* pajėgomis. Štai tokiu būdu tarytum išsipildo tai, ką Epšteinas apie vaizduotės galią ir reikšmę rašė dar 1988 m.: ji tiesiogiai integruojama „į eksperimentinių apibendrinimų ir ‘bepročių’ hipotezių sritis“, į tokias geopolitikos, tarptautinės teisės, karybos ir žvalgybos, kontržvalgybos mokslų ir daugybės kitų susijusių mokslų transfigūracijas, kurios gimdo daugybę potencialių sociopolitinių, socioekonominių ir panašių *Scientiae Desideratae*.

Pereinant prie literatūrologijos mokslo ir atsižvelgiant į jo objektą, į to objekto esmę, tampa akivaizdu, kad jo galimybės organiškai inkorporuoti vaizduotę yra vienos pa(s)lankiausių. Epšteinas, pateikdamas štai tokį literatūrologijos apibrėžimą: „literatūrologija – tai ne šiaip literatūros tyrinėjimų laukas, tai literatūros vystymosi kelias per jos pačios savi-voką“, priduria, kad tikra, *pirmąpradė* literatūros teorija turinti būti „ne tik atgėžta į [literatūros] ateitį, bet ir kuriama pagal vaizduotės dėsnius“ (Эпштейн 1988: 406–407), „kad išmonė [vaizduotė] atsispindėtų teorijoje, teorija pati turi persismelkti [*преобразжаться*] išmone [vaizduote]“ (ten pat: 410).

Prie taip suvokiamos literatūros teorijos bene labiausiai priartėja Gastono Bachelardo tipo poetikos tyrinėjimai, aktualizuojantys vaizdų, vaizduotės, materialaus pasaulio (pirminių jo elementų) ir teoretizuojančios minties sintezę. Tradiciškai yra nusistovėjusi nuomonė, kad literatūrinės vaizduotės, iš dalies ir literatūrinio vaizdo, tyrimais užsiima litera-

tūros antropologijos disciplina, tačiau visiškai nėra savaime suprantama, kad ji pati sąmoningai integruotų vaizduotę kaip metodologinę sudedamąją savo pačios kaip disciplinos dalį. Čia turima galvoje tokias literatūros antropologijos pakraipas, kokias kultivuoja Wolfgangas Iseris ar Valerijus Podoroga, Wolfgangas Riedelis ar Gerhartas von Graevenitzas. Bachelardo pobūdžio tyrimai veikiau yra išimtis nei taisyklė. Tačiau, kai Epšteinas kalba apie vaizduotės, fantazijos² įsiveržimą į literatūrologiją, į literatūros teoriją, jis kalba apskritai apie visą literatūrologiją, neišskirdamas literatūros antropologijos, literatūros sociologijos, literatūros teologijos ar panašios vienos kokios nors atskiros siauros disciplinos. Jis kalba, suprantama, truputį *Scientiae Desideratae* dvasia, t. y. apie literatūrologiją kaip apie norimą, galimą, tikėtiną platų mokslą, kuris pats vaizduotę būtų visavertiškai, lygiateisiškai inkorporavęs paraleliai įvairiems moksliniams-teoriniams metodams (tiesa, Epšteinas *šiek tiek* panašią literatūrologiją ir praktikuoja, žr. jo knygą *Postmodernizmas rusų literatūroje (Постмодерн в русской литературе)*, 2005).

Nuo literatūros autoanalizės (poetologijos) iki literatūros kaip analizės

Plėtojant Epšteino mąstymo kryptį apie „norimus mokslus“, apie vaizduotės, fantazijos vaidmenį tokių mokslų radimosi procese ir galvojant apie literatūrologiją kaip vieną norimų, tikėtinų mokslų galima išskirti, pavadinkime, sąlygiškai, *literatūros autoanalizės* mokslą. Kaip pagrindinę jo prielaidą reikėtų įvardyti konceptualiai išreikštą literatūros kūrinio *metatekstualumą (autorefleksyvumą)*, bet autorefleksyvumą ne tik ir ne tiek savo paties, kiek apskritai literatūros, literatūros kaip fenomeno, kaip visumos požiūriu, net literatūros, meno, kultūros, filosofijos, ideologijos, pasaulėžiūros ir t. t. kaip visumos požiūriu. Lyg palikti visus metodologinius tinklus ir metodinius įrankius kažkur tokio galimo mokslo prieigose, žinant (neįmanoma ne(be)žinoti), kad jie tokie yra, bet nesii- mant jų su savimi, ir kliautis vien tuo, ką siūlo literatūros kūrinio logika, jo vaizdinijos sistema, jo kuriamas pasaulio modelis.

Tai, kas sąlygiškai pavadinta galimu *literatūros autoanalizės* mokslu, iš dalies sutampa su tuo, kas dažnai yra apibrėžiama terminu *poetologija*. Arminas Paulis Frankas, kalbėdamas apie *poetologinį eilėrašį*, išskiria du jo tipus: (a) *teoriją eilėmis* – poezija, kurioje „glūdi kūrybos teorija, t. y. kurioje kalbama apie tai, kaip rašyti eilėraščius“, ir (b) *teori-*

ją kaip eiles – sudėtingesnę poeziją, kurios „turinys iškyla kaip pats teksto kūrimo procesas“ (žr. КИМ 2004: 204). Ariane Wild rašo: „Poetikos teorija poetologiniame eilėraštyje išsiskiria kaip poetinė praktika“ (Wild 2002: 18). Lietuvoje panašius reiškinius aktualizuojantis ir tyrinėjantis Skirmantas Valentas renkasi *poetinės gramatikos, poetinės lingvistikos* terminus ir, tarytum antrindamas Epšteinui, savo knygos įvade teigia: „Todėl svarbiausioji šios knygos idėja skamba taip: mokslinis mąstymas gali ir turi būti papildytas meniniu pažinimu“ (Valentas 2007: 15). Vis dėlto tiek Frankas, tiek Wild, tiek Valentas ir daug kitų panašias problemas gvildenančių autorių jas nagrinėja labiau ne „meninio pažinimo“, bet „mokslinio mąstymo“ plotmėje, meninis (vaizdinis) pažinimas jų darbuose taip ir lieka – jeigu iš viso yra išsileidžiamas – tik papildantis, paklūstantis labiau ar mažiau tradicinei mokslinei hiperstruktūrai. Jis lieka labiau tyrinėjamu objektu, nevirsdamas arba labai mažai tevirsdamas (auto)tyrinėjimo instrumentu, tyrinėjančiojo mąstymo-vaizdavimosi modusu.

Šiuo požiūriu nepaprastai įdomūs ir perspektyvūs psichologo Aleksandro Etkindo, rašančio socialinės ir klinikinės psichologijos, politinės psichosociologijos, psichoanalitinės literatūrologijos klausimais, pastebėjimai apie giluminį psichoanalizės ir rusų simbolizmo³ ryšį, paralelumą. Etkindas teigia:

Rusų simbolizmas mėgino atlikti panašiai tą patį vaidmenį, tas pačias socialines-kultūrinės ir psichologines funkcijas, kurias vokiškai ir angliškai kalbančiose šalyse maždaug tuo pačiu laikotarpiu pradėjo atlikinėti psichoanalizė. <...> Simbolistų siekiai sutapo su psichoanalitikų siekais ir metodais <...>. Abu šie intelektualiniai sąjūdžiai bandė aprašyti tai, kas neišreiškia, išsąmoninti sąsąmonę. Juose abiejuose dominavo intuisija apie antrąją realybę, glūdinčią žmoguje ir labai besiskiriančią nuo tos [realybės], kurią pažįsta sveikas protas. Abiejų sąjūdžių šalininkai tikėjo tuo, kad šios antrosios realybės išsąmoninimas arba aprašymas turi galių pakeisti realų gyvenimą. <...> jie [abu sąjūdžiai] funkcionavo kalbos sferoje ir abu bandė iš jos išsiveržti, įveikti jos ribas, tikėdami, kad lemiamą vaidmenį žmogiškajame gyvenime vaidina kita, nekalbinė realybė. Abu sąjūdžiai naudojami rafinuotais interpretacijos metodais, aiškinančiais reikšmių ir ženklų, išgyvenimų ir simbolių, sapnų ir žodžių sąsajas. (Эткинд 1993: 93, 94)

Nors toliau Etkindas išvardija ir daugybę psichoanalizės bei rusų simbolizmo skirtumų, tačiau pamatinės jo nuostatos, beje, paremtos Carlo Gustavo Jungo raštų rusų kalba leidėjo ir redaktoriaus Emilio Metnerio dar XX a. pirmoje pusėje išsakytomis įžvalgomis, išlieka tokios, kokias atspindi ši ilga citata. Simbolistiniais vaizdais, simbolistine vaizduote tolygiai psichoanalizės mokslui galima analitiškai skverbtis į žmogaus gelminius išgyvenimus, į jo sąsmonę, tokiu būdu galbūt sublimuojant, neutralizuojant įvairias neurozes, kompleksus ir taip harmonizuojant gyvenimą. Šiek tiek panašias mintis, tik kalbėdamas ne apie rusų simbolizmą ar kokią kitą literatūros srovę, bet apie literatūrą, meną kaip apie apibendrintus dydžius, dar 1918 m. straipsnyje „Menininkas ir psichoanalizė“ yra išdėstęs Hermannas Hesse. Tame straipsnyje be kitų teiginių Hesse išsakė ir tokį, kad psichoanalizė patvirtina „fantazijos, išmonės vertę“ (Hesė 1991: 141).

Mokslo ir literatūros paralelumas irgi aiškiai byloja ne apie ką kitą, kaip apie tam tikrą literatūros *moksliskumą, mokslinį potencialą*. Susiduriama su reiškiniu, kuris yra ne tiek poetologiškas, t. y. ne tiek *bylojantis apie literatūros autoanalizę*, bet apskritai apie *literatūrą kaip analizę*, galinčią vaizdiniais, vaizdais, vaizduote analizuoti turbūt bet kokį reiškinį. Nežinau, ar žodis *analizuoti* čia pats tinkamiausias, galbūt jį galima būtų keisti kitu, koku nors mažiau „griežtu“, mažiau „disciplinuotu“, bet tai vėlgi būtų tarsi išlygų ieškojimas – esą gal literatūra negali būti savarankišku analitiniu instrumentarijumi, gal ji pernelyg atmiežta emocijomis, estetinėmis intencijomis, kad tokiu instrumentarijumi taptų, gal apie jos analitiškumą ar kažką į jį panašaus būtų galima kalbėti vien tik perkeltine prasme. Tačiau ar Jorge Luisas Borges’as *Babelio bibliotekoje* (1941) ir Hermannas Hesse *Stiklo karoliukų žaidime* (1943) pateikė mažiau conceptualias recepcinės dialogiškumo ar intertekstualumo teorijos versijas nei, pavyzdžiui, Michailas Bachtinas, Rolandas Barthes’as, Julia Kristeva? Kuris čia minėtų intertekstualumo tyrinėtojų ir intertekstualumo teorijos kūrėjų apie intertekstualumo esmę gebėtų pasakyti talpiausiai nei pasakė Borges’as šia, beje, visai moksliskai skambančia *Babelio bibliotekos* fraze: „Kalbėti, vadinasi, nuklysti į tautologiją“? (Borges 2000: 65). Arba: „Mintis, jog viskas jau parašyta, žudo mus arba paverčia šmėklomis“ (ten pat: 66). Atkreipkime dėmesį į paskutinį sakinį. Pirma jo pusė skamba „moksliskai“, antra – „meniškai“. Tačiau, viena vertus, jos absoliučiai dera tarpusavyje; antra vertus, norint sakinį užbaigti ne meniniais

vaizdiniais, vaizduote, bet „moksliškai“ ir taip, kad būtų išsaugota jo mintis, prireiktų ne vienos pastraipos, pasakojančios apie tekstų perprodukciją, apie intertekstualumą ir metatekstualumą, Borges'o autorefleksiją, apie palimpsestiskumą, apie autoriaus mirtį ir t. t.

Soliaristika kaip literatūros antropologijos šaka

Prisimindami literatūros antropologijos kaip literatūrinės vaizduotės ir literatūros kūrinų vaizdinijos disciplinos aktualumą, grįžkime prie Epšteino minčių apie vaizduotės, fantazijos svarbą *visai* literatūrologijai, visai literatūros teorijai. Iškelkime, atrodytų, elementarų klausimą: ar iš principo galima produkuoti literatūros teorijas, jei „tai“, kas jas produkuoja, neturi (literatūrinės) vaizduotės, t. y. negali adekvačiai, turiningai, „sodriai“, įvairiapusiskai restauruoti esminio, gal net paties esmingiausio literatūros dėmens – vaizdo? Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad tas pat būtų paklausti, ar muzikos teoretikas gali neturėti klausos? Tačiau taip atrodo tik iš pirmo žvilgsnio, nes argi maža literatūros teorijų sukonstruotų taip, kad *vaizdiniam* kūrinų dėmeniui jose neskiriama, tiksliau, beveik neskiriama dėmesio, jau nekalbant apie tai, kad tas dėmuo būtų į tokias teorijas integruojamas kaip sudėtinė jų dalis.

Taikant laisvosios analogijos principą, galima pasiremti šiuo Alphonso Lingio pastebėjimu: „Nebeliko *hors-texte*, teigia Derrida, nebeliko percepcijos. Tai, ką vadiname percepcija, nėra pirminė medžiaga, o tik tai, kas informuojama, formuojama ženklais. Ženkilai ką nors reiškia tik kontekstuose. Egipto istorija tampa egiptologijos istorija“ (Lingis 1997: 100). Galima išvesti tokią analogiją: didžiojoje literatūros klasikai skirtų straipsnių, studijų, monografijų etc. dalyje aiškiai per intensyviai (per)rašoma, reprodukuojama *literatūros istorijos istorija*, neliekant „akis į akį“ su pačia klasika. Baironistika, nesvarbu kokia – tekstologinė, fenomenologinė, recepcinė, istoristinė ir t. t. – pernelyg užstoja George'ą Gordoną Byroną, „radauskiana“ – Henriką Radauską... Užstoja tiesioginę jų kūrinų, jų kūrinų *vaizdo* percepciją. Užstoja jų *vaizdų* ir *vaizduotės* neredukuojamumo perspektyvą, sykiu – jų vaizdų ir vaizduotės analitinę modeliuojančią galią, kuri tyrinėja ne tik pačią save, ne tik bet kokius už jos esančius fenomenus, objektus, reiškinius (kaip jau išsiaiškinome), *bet ir savo tyrinėtoją*.

Pratęsiant analogizavimą ir prisimenant Epšteino pastebėtą mokslinės fantastikos virsmą fantastiniais (ir galimais / norimais / tikėtinais)

mokslais, pabaigai vertėtų trumpai priminti žymųjį fantastinį Stanisławo Lemo romaną *Soliaris* (1961). Romane, ypač skyriuose „Soliariečiai“ bei „Maštytojai“, išsamiai ir detaliam aprašoma vadinamoji *soliaristika* – mokslas, kurio objektas fantastinė Soliaro planeta (jos orbitoje besisukančioje kosminėje stotyje ir vyksta beveik visas romano veiksmas). Aprašoma soliaristikos mokslo pradžia, jo kryptys, jo raidos istorija, jo klystkeliai, jo klasika ir marginalijos, perversmai jame, žymiausi ir originaliausi soliaristikos mokslininkai, su soliaristika susiję paramokslininkai, soliaristinė literatūra, soliaristinės tyrinėjimų metodologijos bei strategijos ir t. t. Pavyzdžiui:

Antrasis Hjudžeso ir Egljo tomas, kurį beveik nesąmoningai sklaidžiau, prasidėjo originaliai sugalvota, tačiau ir juokinga [*soliaristikos*] sistematika. Klasifikacinėje lentelėje buvo pažymėta paeilui: [*Soliaro planetos*] tipas – Politerija, būrys – Sincitalija, klasė – Metamorfa. <...> Viduramžių scholastika atrodė aiški, tikrove trykštanti disciplina, palyginus su tomis džiunglėmis, į kurias nuklydo ši [*soliaristikos*] problema. Antrąją, kone tūkstančio trijų šimtų puslapių tomo dalį sudarė tik [*soliaristikos*] bibliografija. Pati literatūra tikriausiai nebūtų sutilpusi net tame kambaryje, kuriame sėdėjau. <...> Gravinio [*soliaristikos*] žinynas, studentų dažniausiai vartojamas kaip šiaip sau „skaitalas“, buvo rinkinys alfabetine tvarka surašytų soliaristinių hipotezių, nuo abiologinės ligi išsigimėliškosios. Kompiliatorius, kuris, rasi, niekad net nėra matęs Soliaro, išnaršė visas monografijas, ekspedicijų protokolus, atskirus straipsnius ir provizorinius pranešimus, kruopščiai išstudijavo netgi kitas planetas tyrinėjančių planetologų veikalus ir sudarė katalogą, kiek bauginantį formuluočių lapidariškumu. <...> Muntijus jau pats viską padarė, pavadinęs pirmąją soliaristikos fazę „pranašų“ periodu (prie jų jis priskyrė Gežę, Holdeną, Sevadą), antrąją – „didžiąją schizma“ (vieningos soliarininkų bažnyčios suskilimą į daugybę kovojančių tikėjimų) ir pranašavo trečią fazę – dogmatizmo bei scholastinio sustabarėjimo, kuri ateis, kai bus ištirta viskas, kas yra tirtina. (Lemas 1978: 20, 21, 147, 155)

Soliaristikos „mokslas“, kaip ir pats Soliaris, yra visiškai išsigalvojimas, lakios mokslinės Lemo fantazijos vaisius. Bet tai, kaip Lemas šį „mokslą“ pateikia, kaip jis jį *pavaizduoja*, verčia apie soliaristiką kalbėti kaip apie kažką, ypač humanitarinio, mokslo metamodelį, savitą imaginacinį metodą, skatinantį turbūt bet kurio laisvesnio humanitarinio mokslo autorefleksiją. Išgalvota soliaristika ir meninėmis vaizduotės priemonėmis demonstruoja, ir parabolinės analogijos būdu „tiria“ (de-

konstruoja?), kaip vystėsi, tarkime, filosofija, teologija, literatūrologija ir filosofijos, teologijos, literatūros istorija, sykiu keldama visiems šiems mokslams labai svarbius jų legitimacijos, jų prasmės klausimus. Tarytum sufleruoja, kad atsakymai ieškotini asmeniško, tiesioginio, atviro ir sąžiningo santykio su tiriamuoju reiškiniu būdu, kad metodologijos nublanksta prieš antropologinę-patirtinę tiesioginę žiūrą, kuri materializuojasi slapčiausiai *individualiais vaizdiniais* (Lemo romano protagonisto Kriso Kelvino ir jo buvusios / esamos mylimosios Harės / jos antrininkės siužetinė linija).

„Tai, ką Žižekas vadina ‘fantazijos erdve’, nėra vien paprasčiausiai plūduriuojanti vaizdinių masė – tai ‘būdas, kuriuo asmuo absoliučiai išskirtinai organizuoja savo prasmės pasaulį’“ (Lingis 2006: 86). Išreikštas vaizdiniais, toks išskirtinai savitas „prasmės pasaulis“ gali tapti apskritai pasaulio skaitymo būdu, matrica, dubliuojančia, papildančia ir tiriančia, tarkime, mokslinį, religinį ar mitinį pasaulio skaitymo būdą. „Taigi literatūros antropologijos, kaip vaizduotės mokslo, požiūriu ir net antropologiniu galimų savo pasekėjų požiūriu, soliaristika gali turėti kone visiškai lygias teises tiek su Epšteino numanomais „humanologijos“ ar „kultūronikos“ mokslais, tiek galbūt ir su įvairiais jau egzistuojančiais humanitariniais mokslais.“

NUORODOS

¹ Nevalingai prisimena garsioji rusų poetės Marinos Cvetajevovs viename laiške parašyta frazė, kad ji bijanti savo eilėraščių, nes „eilėraščiai išsipildo“.

² Jis sąvokų „vaizduotė“ ir „fantazija“ neatskiria, priešingai nei, pavyzdžiui, Iseris, iš dalies tebesilaikantis platoniškos tradicijos apie skirtį tarp racionališkos, paprastai analogijomis paremtos *eikastinės išmonės* (t. y. *vaizduotės*) ir visiškai iracionalios *fantastinės išmonės* (t. y. *fantazijos*).

³ Jis ir pats, ir remdamasis Aleksandro Bloko išsakytomis mintimis, atskiria rusų bei prancūzų simbolizmą. Blokas yra sakęs, kad tarp šių dviejų simbolizmų bendras tesąs tik graikiškos kilmės pavadinimas, kad rusų simbolizmas buvo išsiveržęs už pačios literatūros ribų ir „neatsiejamai susijęs su religijos, filosofijos ir visuomeniškumo klausimais“ (cit. iš Эткинд 1993: 93).

LITERATŪRA

Borges 2000 – Jorge Luis Borges, *Fikcijos*, Vilnius: Baltos lankos.

Hesė 1991 – Hermanas Hesė, *Esė*. Rinktinė, Vilnius, Mintis.

Lemas 1978 – Stanislavas Lemas, *Soliaris*, Vilnius: Vaga.

Lingis 1997 – Alphonso Lingis, „*Tuantin-suyo*“, Baltos lankos, nr. 8.

Lingis 2006 – Alphonso Lingis, „*Fantazijos erdvė*“, *Hermeneutinė literatūrologija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

- Valentas 2007 – Skirmantas Valentas, *Mė(lynojo)nulio lingvistika Vlado Braziūno ir Sigito Gedos poezijoje*, Vilnius: Baltos lankos.
- Wild 2002 – Ariane Wild, *Poetologie und Décadence in der Lyrik Baudelaires, Verlaines, Trakls und Rilkes*, Würzburg: Verlag Königshausen & Neumann.
- Žižek 2005 – Slavoj Žižek, „Sveiki atvykę į tikrovės dykumą“, in: Slavoj Žižek, *Viskas, ką norėjote sužinoti apie Žižeką, bet nedrįsote paklausti Lacano. Darbų rinktinė*, sudarė ir iš anglų k. išvertė Audronė Žukauskaitė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Ким 2004 – Хён Ён Ким, «Теория метатекста и формы ее проявления в поэтике», *Acta Slavica Iaponica*, t. 21, Hokkaido University: Slavic Research Center.
- Эпштейн 1988 – Михаил Эпштейн, *Парадоксы новизны. О литературном развитии XIX–XX веков*, Москва: Советский писатель.
- Эпштейн 2004 – Михаил Эпштейн, “Scientiae Desideratae”, Михаил Эпштейн, *Знак пробела. О будущем гуманитарных наук*, Москва: Новое литературное обозрение.
- Эткинд 1993 – Александр Эткинд, *Эрос невозможного. История психоанализа в России*, Санкт-Петербург: Медуза.

FEASIBILITIES OF LITERARY ANTHROPOLOGY OR SOLARISTICS AS A BRANCH OF LITERARY ANTHROPOLOGY

Vigmantas Butkus

Summary

Based mainly on the research works by Michael Epstein and Slavoj Žizек, the article deals with the problem of how it is possible, if possible at all, to integrate literary imagination and fantasy into literary theory and science in general. Is imagination feasible not only as a component of certain branches of literary anthropology (e. g. Gaston Bachelard’s imagination theories), but also as a part of all literary anthropology and even a part of all literary science? The answer to the question tends to be more positive than negative. The question is answered by: (a) actualizing literary metatextualism, autoreflexion, manifestations of poetology (b) demonstrating certain parallelism between scientific thinking, cognition and artistic thinking, cognition (e. g. parallels between Russian symbolism and psychoanalysis; parallels between contemplations on intertextualism which arise in works by Jorge Luis Borges and Hermann Hesse and theoretical works by Roland Barthes and Julia Kristeva; (c) invoking *science of solaristics* from the well-known science fiction novel *Solaris* by Stanisław Lem (1961), depicted as the artistic model of humanities in general, by which these sciences are “researched” as well.